

საიდ მულიანი

თანდებულები ფერეიდნულ ქართულში

საქართველო თავისი მნიშვნელოვანი ადგილმდებარეობიდან გამომდინარე ყოველთვის წარმოადგენდა ცივილიზაციათა გზაჯვარედინს, დიდი იმპერიების შეხვედრისა და ქიშპის ადგილს.

1614 წელს შაჰ აბას I-ის შემოსევამ კახეთს არანახული ზიანი მიაყენა: განადგურდა მრავალი ქალაქი და სოფელი, ცეცხლს მიეცა ეკლესია-მონასტრები და საცხოვრებლები, მოიშალა სამეურნეო ცხოვრება, გაწყდა მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი. დამპყრობლებმა თითქმის მთელი კახეთი დაიკავეს. ყიზილბაშები ანგრევდნენ სახლებს, ეკლესია-მონასტრებს, ჩეხდნენ ბაღებსა და ვენახებს. შაჰ აბას I-ის გამანადგურებელი შემოსევების შედეგად აღმოსავლეთი საქართველო საშინლად აოხრდა და განადგურდა. განსაკუთრებით მძიმე გამოდგა ეს ლაშქრობები კახეთისთვის. 100 ათასი ქართველი დაიღუპა ყიზილბაშებთან ბრძოლაში, 200 ათასი დატყვევებული ქართველი კი შაჰმა ირანში გადაასახლა.

ქართველები ირანის სხვადასხვა მხარეში ჩაასახლეს. ისინი მაზანდარანში, ხორასანში, ფარსსა და ისპაჰანში დასახლდნენ. დროთა განმავლობაში ისპაჰანიდან ფერეიდანში ჩავიდნენ და დანარჩენ ადგილებში უკვე ქართული დავიწყებას მიეცა, თუმცა მათი შთამომავლები ახლაც ქართული მეობის რომელიმე ელემენტს ატარებენ.

ფერეიდანი ირანის პროვინციაა, რომელიც ისპაჰანის ოლქში შედის. ფერეიდნელი ქართველები იმათი შთამომავლებია, ვინც მე-17 საუკუნეში ირანის შაჰმა კახეთიდან აპყარა და ირანში ჩაასახლა. ფერეიდნელი ქართველები დიდი სიამაყით თავიანთ კუთხეს “პატარა საქართველოს” უწოდებენ. ფერეიდნულის მონაცემებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ქართულ დიალექტთა ისტორიისა და, საერთოდ, ენის განვითარების შინაგანი კანონების შესასწავლად.

ფერეიდნული ქართული მრავალმხრივ საინტერესოა. მან შემოინახა კახურ-ინგილოური კილოსათვის მე-17 საუკუნის დამახასიათებელი ძირითადი თავისებურებანი და თანაც ევოლუციის შედეგად შეიძინა ის ახალი მოვლენები, რომლებმაც დამოუკიდებლად იჩინეს თავი რიგ ქართულ დიალექტებში. ასევე, ის იმითაცაა საინტერესო, რომ ოთხსაუკუნოვანი უშუალო კონტაქტი ჰქონდა ირანულ ენებთან, რასაც, ბუნებრივია, უკვალოდ არ ჩაუვლია.

თანდებულის საკითხი ფერეიდნულში ძალიან საინტერესოა, იმიტომ რომ ზოგიერთი თანდებული, რომელიც თანამედროვე ქართულში გვაქვს, ფერეიდნულში არ გვხვდება, ზოგი შეცვლილია, ზოგის ფუნქცია კი ძალიან გაზრდილია და სხვა თანდებულთა ნაცვლად გამოიყენება. ქვემოთ მოტანილი იმ ტექსტის მიხედვით ვიმსჯელებთ თანდებულთა შესახებ ფერეიდნულში, რომელიც ფერეიდანში არის ჩაწერილი; შევეცდებით ნიმუშების დამოწმებით ვიმსჯელოთ.

“მე რო მეზნები, შეწყენ მიამბეო, რა გინდა ჩემყე ვიამბო? ბევრ რამე არ ვიცი. მამ გეთყი ყმაწილობისყე. ქენყენ წინ მე ბაძტა ყმაწილი რო ვიყავ,

მადრესაში სწავლა რო გათავდისყე, გაზაფხულში პირიტყი მინდორი გავრეკითყე. დილობას მალე ჩემ დედამ ადგისყე და ცხორები და ფურები მოწელისყე. იმიშინ ცხორები ემესყენ ქანდასაყენ გარეკისყე ჩობანჩიგ და ანსები მეჩობნემ მინდორი გარეკისყე ავადანულსაყე. დავარდისყე ბატკნები და ციკნები და წარები, ფურები და ვირი. იმის უკავ ჩემ დედამ, მე და ჩემ დიდ ძმა გოგოლიძისყე და პური შაფჰამითყე და ჩემ დედამ სუფრაში პურ-მური რამე-რუმე ჩუგუდისყე და მზე რო ამოადისყე და განათდისყე, ჩონ ჩონ ოლტაშებთან ის პირიტყი მინდორი გორების წარაზე გავრეკითყე. მისაც რომელ წარაზე მამული ქონდა იმ წარაზე გარეკისყე. პირველა დღებში რო გორაზე ნამაჲ ბალახი იყვისყე იქ გავრეკითყე. ჩონ გავრეკითყე ჩონ მიწებთან ახლო, იქ რო ჩონ მინდორიც იყვისყე.

ვირებზენ შავაჯიღითყე და გუხაროდისყე რო გზაში ვირებს ვარბენავდითყე. სახლსაყენ გორას მინდორამდი სუს წთამაშობდითყე. ზოგის ვირი ძრიალ წყრან დადიოდისყე და ზოგისა ჩიქარ, მის ვირიც ჩიქარ დადიოდისყე მითან ძრიალ უხაროდისყე რო ნამი ვირი ყავდა. მინდორი რო გავრეკითყე, უნდოდა გოფთხილდეთ, რო არ დაფკარგოთყე და გელმა ანსენი არ შუგუჰამოს. ზოგჯერ ბიჭებმა შექციანყე თამაშობას და პირიტყები დაიკარგისყე და ზოგჯერ გელი დერვისისყე და გახვისყე. გელსაყე დიახ გოშნიდისყე.

მინდორი ბევრ რამე ვითამიშითყე. ზოგჯერ ბიჭებმა ერთმანერთთან იშუღლიანყე რასათი არცრასათინ. სადილზე შავაქუჩითყე და წყალი დავალევიღითყე და დავაწვინითყე ერთ ადგილზე რო ყაშს დავძახოდითყე. ჩაი გავაკეთითყე, სუფრა გაწშალითყე და პური შაფჰამითყე და გერიმ ვითამაშითყე. ზოგს ბევრ რამე ქონდისყე, ზოგს ცოტა ქონდისყე და ერთგან სუფრა გაფშალითყე და შაფჰამითყე, ზოგმა გაგუდისყე და თავის პირიტყი გაცალქევისყე და მარტო აძოვისყე. დღეში ოვრ-სამ ჯერ პირიტყი დავაწვინითყე და ჩონთინაც პურ-მური შაფჰამითყე. ზოგჯერ წყალსაყე რო უნდოდა გადავრეკოთ იქთენ წყალი იყვისყე რო ის პირიტყი წადისყე. საღომოს რო მზე ჩაიდისყე, წყრან-წყრან შამოფყართყე ჩონ პირიტყები და გორასყე ქოვით ჩამოვრეკითყე და გზასაყე მოიღითყე ავადანულჩი. ზაფხულში რო თავორაზე ბალახი აღარ იყვისყე ანქ აღარ გავრეკითყე და თითომ თავინთ მინდორებში გარეკისყე და ღონჯა, შავღონჯა, თეთრი ღონჯა და ცხო რამები ვაძოვითყე. საღომოს რო მზე ჩადისყე, შამოვრეკითყე ანსენი გავაცალკევითყე. ზოგჯერ გუჯავრდიანყე ეგედო მალე რათი მადრეკავთო.

საღომოს რო შამოვრეკითყე დათოლიანთყე და თუ ეკლისყე მემელეს უთხრიანყე რო დაიკივლოს. ანსიც აიდისყე მაღალ სახლის გომზე და დაიკივლისყე დიდ ღმაით: აშანდებულად ერთ ბატკანი დაკარგულა მისაც მონახავ მაყვანოს ემინთას. მეჩობნემ რო ცხორი მორეკისყე, დედამ ია დიდიდამ მოწელიანყე და ემის უკან ბაღტა ციკან-ბატკანები შოშითყე რო ამანთაც ცოტა მოწოვონ და გაძღენ და ღამით ერთგან იყენნ.

ემის უკან ჩონ ყალას კარჩი წაიდითყე და ჩონ ოლტაშებთან ვითამაშითყე და ერთმანერთს უამბითყე რო დღეს სად ყოფილვარ და რები შაქნილა. იმიშინ რო ნამა შადამდისყე გერიმ თითონი თავინთ სახლჩი წადითყე და ვანშამი შაფჰამითყე და დაიძინითყე, რო დილობას მალე გომოგოლიძოს და ძიღმა არ წუგუღლოს და დილობას რაჰათად ავდგეთ. ეგეთი იყვისყე ჩონ ბაღტობა.

ძრიალ გუხაროდისყე. ეს დღეს და აბა ხულამდი ვნახოთ, რა გაილის და რა მამაგონდების ალა საიდემი. აბა ჩონყენ რალა გინდა“.

სიტყვა / ფუნქცია	გან (ყე-ყენ)	დან (ყე-ყენ)	ზე (ზენ-ზე-ყე)	ში (ჩი-ჩინ-ჩიგ)	შესახებ (ყენ-ყე)	თან (თან)	თვის (თი-თინ)	მდე (დინ)
	შენყე	გზასაყე	გორაზენ	გაზაფხულიჩი	ჩემყენ	მიწებთან	რათი	ჩასლამდინ
	გელსაყე	ლოლბასყე	ვირებზე	ჩობანჩინ	შენყე	ჩონთან	რასათინ	ხულამდინ
	ჩონყენ	სუფრასყენ	ადგილებზე	მინდორჩი	ქენყე		ნონთი	
		წყალსაყე	გომზენ	სუფრაჩი				
		გზასაყე	ემისყე	დღებჩი				
		ქონდასყე	ქენყე	გზაჩიგა				
			ჩემყე	კარჩინ				
				სახლჩი				

-ყე ნაწილაკი ფერეიდნულში ორი სრულებით განსხვავებული მნიშვნელობის მატარებელია. ერთ შემთხვევაში წარმოადგენს თანდებულს, რომელიც მოითხოვს ნათესაობით ან მიცემით ბრუნვას და მნიშვნელობით უდრის თანამედროვე სამწერლო ქართულის -გან თანდებულს, ხანდახან კი -კენ თანდებულს. ეს თანდებული ფერეიდნულში გამოიყენება გამოსვლითობის ფუნქციის გამოსახატავად; დაერთვის უპირატესად მიცემითი ბრუნვის ფორმას, გვხვდება ნათესაობითთანაც.

1 -გან, -დან: გელსაყე (მგელისგან), შენყენ (შენგან), ჩონყე (ჩვენგან).

2 -დან: გზასყე (გზიდან), სუფრასყენ (სუფრიდან), წყალსაყე (წყლიდან) ქანდასყე (ბოსელიდან). აქ ცოტა განსხვავდება სიტყვა დილობასყე, რომლის თანდებული -ყე დანიშნულების დასაწყისზეც მიუთითებს.

3 -ზე: ემისყე წინ (ამაზე ადრე), ქენყე (თქვენზე-ჩემ შესახებ), ჩემყე (ჩემზე-ჩემ შესახებ), გორაზენ (გორაზე), ვირზე (ვირზე).

4 -კენ თანდებული ქართული ენის დიალექტებში სხვადასხვა ვარიანტების სახით გვხვდება (კენ||-კე||-კ; -ყენ||-ყე||ყ). ის გამოხატავს მიმართულებას გარკვეული პუნქტისაკენ. ფერეიდნული ამ მხრივ თავისებურია. -კენ თანდებულის მოქმედების არე აქ საკმაოდ გაფართოებულია. იგი გამოხატავს მიმართულების საწყის პუნქტსაც (-იდან) და მიმართულებასაც გარკვეული პუნქტისაკენ (-კენ). მაგ.: სახლსაყენ მინდორამდი სუს ფთამაშობდითყე. თუმცა მიმართულების გარკვეული პუნქტისაკენ ამ თანდებულის გამოყენება ძალიან იშვიათად გვხვდება. ამ ფუნქციას ასრულებს სიტყვა - ვარაზე. მაგ.: ჩემსკენ მოიხედე, ჩემ ვარაზე გამაიხედე. აღსანიშნავია, რომ -თი ზოგ შემთხვევაში -კენ თანდებულის ფუნქციას ასრულებს.

მაგ.: ჩულრუთსათი წავიდეს (ჩულრუთისაკენ წავიდნენ), თუმცა ასეთი შემთხვევები იშვიათად გვხვდება.

5 -ში თანდებული წარმოდგენილია, როგორც -ჩი || -ჩიგ(ა)|| ჩინ: კარჩინ, სახლჩი, გზაჩიგა.

6 -თვის თანდებულის ნაცვლად -თი||-თინ, რომელიც დაერთვის მიცემითი და ნათესაობითი ბრუნვის ფორმებს: რასათი (რისთვის-რის გამო-რატომ), რასათინ, არცრასათი(ნ) (არაფრის გამო-არაფრისათვის), წყალსათი (წყლისთვის).

დამოწმებული ლიტერატურა

არნ. ჩიქობავა, 2010 — არნ. ჩიქობავა, შრომები, თბ., 2010.

ტ. ფუტკარაძე, 2014 — ტ. ფუტკარაძე, ქართველოლოგიის შესავალი, თბ., 2014.

ბ. ჯორბენაძე, 1989 — ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, თბ., 1989.

SAID MULIANI**PREPOSITIONS IN FEREYDAN GEORGIAN**

Fereydan (part of Isfahan region) is an Iranian province. Fereydan Georgians are ancestors of people who were exiled from Kakheti region by Iranian Shah in 17th century. Fereydan Georgians proudly refer their land as “Small Georgia”. Fereydan dialect preserves important information about the history of Georgian dialects and enables us to study the development of the language structure.

Fereydan dialect is interesting from different aspects. It preserves the peculiarities of 17th century Kakhetian-Ingilo local accent and with the process of evolution it acquired the new phenomena, which independently showed oneself in number of Georgian dialects. Also it inspires interest in terms of four century contact with Iranian languages, which suffered from certain influence.

Issues of prepositions in Fereydan dialect is very interesting, as some of them existing in contemporary Georgian doesn't occur in Fereydan dialect, some them are changed, some has increased their functions and replace other prepositions. According to the text, recorded in Fereydan, mentioned below we'll try to discuss about prepositions in Fereydan dialect with the help of samples.

According to text recorded in Fereydan we'll try to discuss - khe preposition in Fereydan speech.